HIND 10 MARKA

A. H. TAMMSAARE

TÄHTIS PÄEV JA TÕSI JAH

Kirjastus «TÖÖKOOL» Tallinnas

A. H. Tammsaare.

Tähtis päev.

See oli nelipühi esimesel pühal, kui Kuusiku perenaine oma karjapoisi harjunud viisil varsi pääle päikesetõusu üles äratas. Poiss tõusis heintel istukile, vaatas ringi, nägi, kuidas tööpoisid rahulikult magama jäid ja mõni nendest teist külge pööris, ning ta tundis, et täna iseäranis raske oli tõusta ja et uni iseäranis magus. Siiski pidi ta tõusma, sest ta teadis, et perenaine laisklemist ja venimist ei salli.

Poiss tuli lakast maha, pesi silmad puhtaks, pani uued riided selga ja uue mütsi pähe; püksisääred kääris ta juba kodus üles, et neid kastese rohuga mitte märjaks teha. Nüüd vaatas ta oma lumivalget leivakotti, mis laual juba valmis seisis, tegi selle suu lahti ja heitis pilgu sisse: siin oli tükk värsket rukki-, teine nisupüüli-leiba. Karpe ta ei avanudki, juba muidu aimas ta, mis sääl sees on.

„Ole aga nüüd viks, aja loomad hää rohu pääle, las tõmbavad kered täis; kui päike palavamaks läheb, siis võid lasta nad täna varem koju tulla,“ rääkis perenaine lüpsikuga kambri astudes. „Ma piimapudelit sulle ei pannudki,“ rääkis ta natukese-aja pärast edasi, „mõtlesin, ega sa täna hooligi teisest,

saialeiba ja võid muidugi. Liha panin sulle ka tillukese teise karbi otsa sisse, kui sa ise ei taha, ä'ä siis koerale anna, too koju tagasi; tema jaoks on tükk rukkileiba, see käib talle küll. . . Mine aga aja nad nüüd karjaaiast välja, ma tulen aitan sul nad koplist kärmesti läbi saata."

Poiss läks, kuna perenaine veel piima jäi kurnama. Varsi oli ka tema väljas ja läks ühes poisiga loomade järel mööda tänavat alla. Tänava otsas ootas sauna-eit oma lehmaga pere karja. Varsi ilmus ka sauna-vanamees toa uksest ja võttis seina najalt pika vitsa.

„O—oh, Juhku pannud täna omale õige uued riided selga," ütles sauna-eit, kui pere kari tema juure jõudis. „Täna polegi sul tarvis karja minna, minu vanamees lubas selle päeva olla."

„Vaata imet, me poiss saab täna püha," vastas perenaine. „Ja lasi mind kotti täita, n'a et kas küll saab."

Poiss ei osanud rõõmu pärast muud teha, kui ainult punastada ja kohtlaselt naerda.

„Noh, Juhku, tule nüüd siia," ütles sauna-vanamees. „Sa oled ikka ilusasti me lehma järele vaadanud, siin on siis sabaraha. Kui sa viks poiss oled, annan sügisel veel."

Need olid suured ja tõsised sõnad, seda mõistis Juhku väga hästi.

„Eks ole hull väljas!" hüüdis perenaine, „täna saab ta püha ja raha ka veel. . . Löö sauna-onule patsi, vaat' nõnda."

„Täna võid sa siis kiriku minna, uued riided ongi sul juba seljas," rääkis sauna-eit edasi.

„Keda siis muud, kui anna aga leivakott sauna-onu kaela," ütles perenaine poisile.

„Ah, ei ole vaja, ma'p tahagi nii vara süüa, piibutan; eks ma lõunal söö, kui loomadega koju tulen."

„Ei, võta aga päälegi kott poisi käest vastu, ega ta'st Jumal teab mis koormat ole, ehk tabad ometi suutäie maitsta, meie kakku katsuda, kui süda närbuma hakkab. Ega nad saanudki suured asjad, pärm oli halb, ei kergitanud teisi; ahjus tõmbasid pisut kobedaks, aga suureauguliseks jäid ja n'a tänkjad", seletas perenaine, mispääle sauna-vanamees koti poisilt vastu võttis ja oma kaela pani.

„Aitame loomad hulgakesi sohu ajada," ütles perenaine.

Poiss oli kerge ja kärmas; une raskus ja magusus oli korraga lahtunud, ununenud. Ja kui rõõmsasti laulsid täna hommikul linnud! Lepavindil olid nagu iseäralised pühapäevaviisid ja lõoke oleks nagu praegu puurist välja pääsnud — nii väga rõkkas taevaalune tema laulust. Isegi va' karjajaakvares püüdis päevakohast tooni leida, kui ta silmapilguks noorele, painduvale kuuseladvale kiikuma istus. Koppel helises karjakelladest ja Muska häätahtlisest haukumisest, millega see üht või teist looma kiiremale käigule sundis.

„Ä'ä sa aga oma raha ära kaota, mis sauna-onu sulle andis," manitses perenaine Juhkut. Alles nüüd tuli poisil meele, et raha tal alles peos oli. Kärmesti vaatas ta, kui suur see on.

„Kakskümmend kopikat," lausus ta endamisi naeratades. Ja ta tundis enese õnnelikuna, kuna ta saunarahva häädust ja lahkust oma südames kiitis ning iseeneses maha tegi, hästi hoolega nende lehma järel vaadata ja mitte iialgi teda enam jämeda kaikaga tümitada, nagu ta seda tänini pahameelega sagedasti oli teinud.

Karja saatmast tagasi tulles ajasid eided päris igapäevast juttu ja sellepärast ei huvitanud see Juhkut põrmugi. Tema sammus eitede järel, silmitses oma uusi riideid, vaatas saadud raha ja pidas aru, kuidas küll tänast päeva kõige kasulikumalt tarvitada. See on vissisti ainuke vaba päev, mille jooksul niipalju tähtsat jõuab toimetada.

Koju jõudes ütles perenaine Juhkule:

„Eks sa mine nüüd veel magama, kuni teised ka kõik üles tõusevad. Võta aga uued riided seljast ära, kui sa heinte sisse lähed, muidu ajad nad samblaid täis. Kus raha on? Pane ta paigale, muidu kaotad ära; kui talvel sitsikaupmees tuleb, siis ostame sulle ilusa kaelarätiku."

Poiss seisatas mõttes keset õue, kas minna magama või ei. Ehk võiks selle asemel midagi muud teha? Aga midagi ei tulnud meele.

„Mine aga pääle veel magama," sundis perenaine, kui nägi, et poiss kahevahel oli.

Ja poiss läks. Kui ta aga esimesele redelipulgale oli astunud, peatas ta veel kord. Aga enne kui ta midagi oleks jõudnud mõelda, tuli tal meele, kuidas ta esiteks üksi pidi heintelt üles tõusma, magus unerammestus alles luudes, ja ta ronis lakka. Uusi riideid roovilati otsa riputades, katsus ta järele, kas raha veel alles.

Heintele heites püüdis ta magama jääda, aga uni ei tulnud. Pääs tuikasid mõtted, rinnas põksus magus rahutus. Ta nägi pääsukesi unkast sisse ja välja lendavat, ta nägi nende tööd ja toimetust. Ühel paaril olid juba munad pesas, ema istus pääl, teine paar vooderdas alles pesa, kandis karvakesi ja udemekesi; kolmandad rajasid pesaalust, muda ja kõrsi kandes.

„Ei tea, miks nemad püha ei pea?" mõtles poiss. „Või ei olegi neil püha? Aga nad teevad ju pattu . . ."

Ja ta vahtis pääsukesi, kuulas nende tasast, unistavat häälitsemist, kuni uni ta laugudele varises, tulles ungastest, ulu alt või redelit mööda märkamata sammul. Ta ärkas alles siis, kui perenaine hüüdis:

„Juhku, tule nüüd lakast maha, teised hakkavad juba sööma; tule kärmesti, pese silmad puhtaks, siis saad teistega ühes kiriku minema."

Kirikuteel sai Juhku tuttava karjapoisiga kokku, kel saapad jalas olid. Õige, need polnud küll kingsepa tehtud, vaid poest ostetud „venelased", aga ometi olid nad saapad, säärte ja kontsadega. Ja Juhkul hakkas oma pastlaist, ilusaist kollaseist, krägisevaist parknahka pastlaist pisut häbi. Küll püüdis ta nõnda käia, et pastlad hästi krägiseksid, aga teise poisi pääle ei avaldanud see vähematki mõju, kui ta oma „venelastega" raskel, päris mehe kõnnakul edasi astus.

Kiriku juure jõudes oli saapakandja esimeseks mureks see, kuidas kirikutorni pääseda. Ja kui ta alt ukse lahtise leidis, kiskus ta Juhku enesega kaasa, kuni üles luugiaukudeni, kust nii imekaugele ulatas vaatama. Ka Kuusiku talu oma paksu, laia kasega paist's Juhku silma. Siin oleks tahtnud ta peatada, mõtteid ja tundmusi koguda, nagu millegi üle enesele aru anda, aga juba kiirustas kaaslane teda allamine-

misele. Piinlik-magus tundmus asus Juhku rinda mõeldes, kui kõrge küll kirik on, ja teda valdas mingisugune vaikne ja pühalik võim.

Trepil tuli neile aga kirikumees vastu ja selle käest said nad tublisti sõnuda, päris sõimata kohe, nii et Juhku ilus meeleolu täiesti hävines, kurbusele ja kartlikkusele maad andes. Alla jõudes ei julenud ta silmigi üles tõsta, kartes pilklikke naeratusi näha, et tema oma uute riiete ja krägisevate pastaldega nelipühi esimesel pühal kirikumehe käest sõimata saanud. Sellest hoolimata, et tema hää kaaslane teda ettepoole tiris, puges ta kõige tagumisse ja pimedamasse koorialusesse nurka, kus seistes ta ikka ja jälle kiriku kõrguse pääle pidi mõtlema, kuigi teda selles kirikumehe sõimusõnad segasid. Aga ka Kuusiku kask ei läinud tal meelest. Küll pidi aga see jõmm olema, kui ta nii kaugele üle soode-rabade, üle teiste talude ja metsatukkade võis paista ja veel nõnda selgesti, kas hakka või silmalt koju minema.

Rahvast voolas vahetpidamata juure, kirik oli varsi puupüsti täis kiilutud. Ja Juhku suruti nurka, nii et ta oimugi ei saanud liigutada. Ta ei küündinud muud nägema, kui määrdinud lubjamüüri ja tuhmiks läinud koori põrandat. Nagu linnuke seisis ta puuris ja silmitses nukral meelel oma uue mütsi sirmi, millele mõlk sisse oli murtud. Ta kuulis õpetajat kusagil kaugel, kaugel rääkivat rõõmust ja õndsusest ja meele tuli tal valge kaelkott saialeivaga ning karpidega, uued riided ja sauna-vanamees, kes talle kakskümmend kopikat annud ja sügisel veel lubanud anda; ta kuulis oreli mängivat ja jällegi mäletas ta kirikutorni kõrgust ja teise poisi „venelasi“ ning kuhugi tundmata maale, kuhu ta ilmsi teed ei teadnud ja millele ta nime ei mõistnud anda, lendas karjapoisi unistav mõte, nukrust ja rahuldamatust kirikukoori alla maha jättes. Aga viimaks hakkas igav ja piki silmi ootas poiss kirikuteenistuse lõppu.

Kirikust välja tulles jäi ta paplite all peatama, et rahvast vaadata. Aga seegi ei rahuldanud teda. Ta ei tunnud siin seda iseäralikku, pühapäevalikku, mida ta otsis. Ja norus pääga sammus ta rahvahulga tõugatuna, nagu ei mikski pan-

duna, poe poole, kust ta peagi koduteele pööris, nagu oleks rinnas mingisugune kõpitsev salavalu hõõgunud. Selles oli nagu kahetsus, miks ta kiriku oli tulnud, ja kartus, et tänane päev mööda läheb, ilma et ta midagi tähtsat jõuaks toimetada. Häämeelega oleks tahtnud ta karjakellu kuulda, kui ta üksipäini kodu poole kõmpis ja pääd murdis, mis ta küll veel ette peab võtma. Tuttav poiss oli teda endile kutsunud, et säält üheskoos minna varese pesi otsima, aga ta seda ei tahtnud. Ta mäletas väga hästi, mitu korda ta puu otsa ronimisega oma püksid oksatüügaste otsas lõhki oli kiskunud, ja mis oleks siis, kui ta oma uute pükstega sedasama teeks. Päälegi tuli talle kirikumehe sõimamine meele, milles ta teist poissi päässüüdlaseks pidas.

„Noh, juba kodus? Oled aga sina kärmas! Miks sa kauem ei olnud?“ ütles Kuusiku perenaine, kui ta karjapoisi nägi õueväravast sisse astuvat.

„Ei tahtnud,“ vastas Juhku lühidalt.

„Kas kõht läks tühjaks?“

„Ei läind.“

„Ma panen toidu lauale, eks sa tule võta natuke.“

Laua ääres katsus poiss üht ja teist, aga miski ei tahtnud maitsta. Kõht on tühi, aga toit alla ei lähe. Ometi oli siin kõik, mis süda oskab soovida; või kui meevaha, piim kui puder, lumivalge saialeib, ahjus haudunud seapekk ja isegi korbid pardimunadest, mis ta ise kuuetaskus sambla sees kaugelt jõe-äärest padrikust koju oli kannud, hoolega enne veelombis järele katsudes, kas neile vast jäme ots pääle kergib.

Päike oli juba pooles õhtupoolikus, kui Juhku kambrist õue astus.

„Kui madalas juba päike,“ mõtles ta. „Kuhu minna?“ sõnas ta natukese aja pärast poolkuuldavalt, aga vastust ei leidnud ta. Mõnel muul päeval oleks ta saarde heinamaale läinud, kus siledad, sirged haavaputked kasvasid, nagu loodud venevile väänmiseks; või oleks ta põllu alla kraavile jooksnud kinganõela pikkusi hauge taga ajama, koju tulles võimalust

tarvitades jaanikannide ja kullerkuppude korjamiseks kaasiku varjust, — aga täna ei tõmmanud see teda. Millekski haruldaseks oleks tahtnud ta tänast päeva tarvitada.

Õuevärav seisis lahti. Juhku läks siit välja ja säädis sammud mööda põllupeenart metsa poole. Kui ta väljamäe kõrgemale paigale oli jõudnud, jäi ta seisatama. Ümberringi seisis lausk soo, kaetud madalate, tihedate kaskedega, nagu oleksid nad koetud ühiseks roheliseks vaibaks, millele harvad, rässakad, luulelises korratuses seisvad männid tumedate täppidena on tipitud. Juhku tundis seda sood väga hästi, oli ta ju kaks suve siin karjas käinud. Üksikuile puile, üksikuile mätastele, küngastele ja kinkudele oli ta nimed pannud ja kõik kohad väikesi kasetuustikesi täis keernud, nendega leitud linnupesi tähendades.

Poiss kuulatas, kas vast karjakellad ei kosta, aga ei — kõik oli vaikne. Siis aga korraga haugatas Muska. See oli selle kõvera männi pool, mille otsas nii mõnus kiikuda. Poiss istus põllupeenrale. Nüüd haukus Muska pika loo; vististi „ratsutas" sauna-onu oma küütu, sest ega see kurivaim teiste hulgas taha seista. Imelik oli seda siit kõrgelt väljamäelt kuulata ja selle üle aimelda. Mõttes vaatas poiss oma uusi riideid, kollaseid pastlaid, mis veel pisut kollased olid, ja mõlgitud nokaga mütsi.

„Mis ma rumal otsisin sinna kirikusse," lausus ta siis endamisi. „Kuhu läheksin veel enne õhtut?" Aga vastuse asemel tuli talle hommikul saadud raha meele. Ta võttis selle välja, veeretas sõrmede vahel, ja kõrvus kõlasid perenaise sõnad: „Selle eest ostame sulle sitsikaupmehe käest talvel ilusa kaelarätiku."

„Oleks ma parem „krõmpskaunu" ostnud, mis selle rätikuga ikka teha, millal mina teda kaela panen," mõtles ta, nagu vastuseks perenaise sõnadele. Ja siis: „Ma oleks võinud hommikul parem sauna-onu käest õnge võtta ja kalale minna." Selgesti arvas ta nägevat, kuidas õngekork laiade kupulehtede vahel ujub ja siis korraga nõksuma hakkab. Aga nüüd oli see hilja. Juba kahetses ta, miks ta teise poisi kutsel polnud läinud varesepesi otsima. Huulil liikus üks „oleks" teise järel, aga meelelahutust ei toonud see.

Ta tõusis püsti ja vaatas ringi. Eemalt üle rohelise soo paistsid üksikud talud. Poisile näis, nagu oleks neilgi igav, vähemalt mõjusid nad tema pääle nõnda. Kaugel, kaugel talude taga seisis kirik ja nagu unenägu tundus see, et tema alles täna säält tornist alla oli vaadanud ja endi kaske näinud. Tema lähedalt tõusis lõoke üles ja hakkas kõrgemale trillerdama, aga kui hoopis teisiti oli ta hommikul laulnud. Oli see ehk mõni teine lõoke olnud? Loojeneva päikese helgil tundus kõik nii tühi ja kurb.

Ja Juhku ei teadnud isegi, miks ta huuled viltu kiskusid ja pisarad voolama hakkasid. See kõik sündis nagu mõtlemata, kogemata, tähelepanemata. Alles siis, kui ta tundis, et midagi soolast laugudelt huulile valgub, äigas ta uue kuue käisega üle näo, mütsi pähe viltu lükates. . .

Kui kaua ta sääl kõrgel väljamäel oli nutnud, seda ta pärast enam ei mäletanud, aga üht teadis ta kindlasti: ta oli nutnud, nagu oleks tahtnud oma hinge välja nutta. Ja kui ta silmad viimaks kuivaks, tahenenud pisaraist ämuseks olid jäänud, vaikisid kõik küsimised ja kahetsused.

Tuimalt võnnides läks ta tuldud teed koju tagasi, puges kõigi nägemata lakka ja heitis samblaste heinte sisse, ilma et ta uusi riideid seljast või krägisevaid pastlaid jalast oleks võtnud. Pääsukesed töötasid ja sidistasid nagu hommikulgi, aga poiss ei kuulnud ega näinud neid.

Tõsi jah!

Teo Mikk on vana mees, vanem kui kõik ümberkaudsed elanikud. Ta mäletab veel teoorjust ja on oma püksid säält paigalt, kust harud välja kasvavad, mitmekordseks tarninud, et kubjakepp kergem oleks kannatada. Ta on mõisas ööseti rehti peksnud ja pahempidi pöördud kasukaga pahmahobuseid hirmutanud, et nõnda ehk mahti saaks kusagil nurgas pisutki tukastada. Ta teab õudseid ja huvitavaid lugusid, aga ei armasta neist rääkida, nagu talitaks ta rahvasõna järele: „kes vana asja meele tuletab, selle silm päält välja." Hakkab aga vahel mõni teine mineviku mälestusi heietama, siis kiidab Mikk: „Tõsi! Tõsi jah! Täitsa tõsi! Tõsi, tõsi, tõsi! Nojah, see on üsna tõsi! Päris selge tõsi! Nii tõsi kui ma siin seisan!" ja nõnda edasi, kuni ta neidsamu sõnu uuesti mõnesuguses teisendis kordab. Need järelkiitvad sõnad on tal seevõrra luusse ja lihasse kasvanud, et ta neid igal silmapilgul tarvitab, et ta ilma nendeta nagu eladagi ei oska. Isegi ta kehakuju oleks nagu nende sõnade kohase välimuse omandanud: pikk, nõtkuv, painduv, igale mõjule allaandev, siiski kõige pääle vaatamata endine Teo Mikk, kes pikka kuube seljas ja nahkrihma vööl kannab. Lähemalt vaadates tundub, nagu ei liiguks ta huulil alaline „tõsi jah" sugugi sellepärast, et tal omal arvamisi pole, vaid et ta naeratades teiste arvamistest mööda läheb, neid ei mikski pannes, seega nagu öelda tahtes: elage minu päevini, kannatage niisama palju kui mina olen kannatanud, siis saavad kõik sõnad ja arvamised nii tähtsusetuks, et nad vastuvaidlemise vaeva ei tasu.

Mikk kiidab kõigile järele, on kõigi arvamistega nõus, aga oma eluviisi, oma tegusid ei muuda ta sellepärast karva

väärtki: nagu oleks ta kusagilt teisest ilmast pärit, mida nüüdse aja inimesed enam ei tunne ja mille üle nad ainult kuulu järele otsustavad.

„Hakkavad n'a mustad pilverünkad käima, täna tuleb tõesti vihma, teeb loo märjaks," ütleb heinaajal Saueaugu peremees, kelle juures Mikk juba ammust aega on elutsenud, esiteks sulasena, nüüd vabadikuna.

„Tõsi jah, teeb loo märjaks," kiidab Mikk.

„Ei täna vihma tule, näe tuul lahutab pilved ära," vastab sulane peremehele.

„Tõsi, tuul lahutab ära," kiidab Mikk naeratades, nagu tahaks ta tõepoolest öelda: „Missuguseid tühje sõnu räägitakse!"

„Mis peremehel viga, tema võtab oma loo hulga rahvaga varsi üles," lausub saunamees, „aga saunamees, vilets, olgu ise peres ja jätku oma loog hundi kuivatada."

„Tõsi, tõsi, hunt kuivatagu saunamehe heinu," on Mikk ka siin nõus.

„Sa, Mikk, võiksid meile õige appi heinamaale tulla," ütleb sauna-eit.

„Päris tõsi, eks ma või tulla küll," vastab Mikk, aga tal ei tule uneski mõttesse oma sõnade järele talitada. Ennem lamab ta aia ääres lepapõõsa vilus, mõtleb ja mäletab ning sõnab vahete-vahel iseeneses: „Tõsi! Tõsi jah! Täitsa tõsi! Tõsi, tõsi, tõsi!"

Siia tuleb karjane lõuna ajal mõnikord temaga juttu ajama. Ka temale kiidab Mikk väärdumata rahus kõige lapsikumaid asju järele. Sellepärast armastab poiss temaga juttu ajada, siin pole arvamiste lahkuminekut karta. Hoopis teine lugu on teise pere poisiga. See hakkab varsi vaidlema ja riidu norima. Ehk kui ta veel ristiinimese viisil riidlekski! Aga ei. Ta keerab sul juuksesalgud ümber „kotinõela" ja ajab sulle siis pöidlad silma. See on pagana valus. Sellepärast ei armasta Saueaugu poiss temaga riielda ja et jutuajamisest peagi riid võib tõusta, siis hoiab ta ka jutuajamise eest.

„Küll sul on õige hää põli, pole muud kui põõnutad aga,“ ütleb poiss harilikult sissejuhatuseks, kui ta Mikuga juttu vestma hakkab.

„Nonäh, tõsi jah,“ vastab Mikk. Aga tõepoolest peabki ta praegu häid päevi. Räägitakse, et tal Saueaugu peremehe käes paarsada rubla raha olevat, mis sinna paika jääb, kui Mikk siin ulualust ja päätoidust saab. Nõnda elutseb Mikk ilma suurema mureta ja paneb oma lõdvaks jäänud käed ainult harukorril, iseäranis kibedal tunnil, töö külge, sedagi nagu naljatades, ajaviiteks.

„Mis hää oleks, kui tervel suvel vihmatilkagi ei tuleks,“ ütleb karjapoiss Mikule.

„Tõsi jah, siis oleks vast pidu,“ vastab Mikk.

„Jõgi kuivaks ära, saaks kõik kalad kätte,“ arutab poiss edasi.

„Selge tõsi, siis saaks nad kätte.“

„Soo kuivaks kõvaks, mis hää oleks siis loomadel käia. Vana Tõmmik praegu poolest küljest mudane.“

„Tõsi.“

„Aga kui nad siis palava ja parmudega kiili hakkavad jooksma, mis sa siis hulludega teed. Ega vanadest lehmadest midagi ole, aga need mullikad kuramused, nagu kitsed teised, ei neid pea siis keegi.“

„Tõsi, just kui kitsed teised.“

Nõnda targutab poiss, ja Mikk kiidab talle järele. Aga leidub ka silmapilke, kus ta oma stoilisest rahust lahkub. See on siis, kui karjapoiss sellest hakkab rääkima, kuidas ta männisüdant katsunud välja keerda, et „sarve“ teha, aga kõik ta katsed läinud nurja ja nõnda olevat ta ikka alles ilma sarveta. Niisugusel raskel tunnil on Mikk nõu ja jõuga poisil abiks. Ta laseb paraja männi tuua, ei soost ega arumaalt, vaid kahe vahe päält, säält paigalt, mis poiss kui randemaad tunneb. Ja nüüd keeravad nad kahekesi männil südame välja ja Mikk lõikab oma noaga talle sõrmeaugud pääle ning puhub esimese loo — puhub õige „jaale“ talle sisse. Mikk

hakkab ikka lauluga „Pidu lõpeb, pidu lõpeb“ ja lõpetab looga, mille nime ta isegi ei tea. Ja karjapoiss imestab ning ei taha kuidagi aru saada, mis lugu see küll on, millel nimegi pole. Aga kui Mikk puhumise järele jätab, ütleb poiss kahetsedes:

„Ei saa sinu sikusarve vastu, ei saa sinna poolegi.“

„Tõsi jah, ei saa sinna poolegi,“ on Mikk temaga nõus.

„Sa, onu, puhu õige oma sikusarve,“ palub poiss lähemale nihkudes ja see on ainuke juhtumine, kus ta Mikku onuks nimetab. Poisi silmad hiilgavad ja see sütitab ka Miku silmis millegi ammu kustunu põlema. Ta vaikib, ta on tõsine, keelele ei kergi ühtki „tõsi jah'i.“

„Onu, puhu üksainus lugugi, puhu oma sikusarvele ainult häälgi sisse, ä'ä sõrmi sõrmilistele panegi. Ehk too ta muidu väljagi, näita mulle, ma vaatan teda...“ Poiss on kui luupainaja, tema sõnad poevad vanamehele teomehe unena hinge.

„Kas tood ja näitad? Annad minu kätte? Ma katsun puhuda.“

„Õhtul, kui sa koju tuled, tuleta siis meele, siis kõlab hästi.“

„Siis puhud sa, onu?“

„Jah, ja lasen ka sind puhuda.“

Poiss on lõpmata õnnelik, tal pole enam ainustki soovi: onu puhub õhtul talle sarve! Ja ta viskab enese rohule selili ning vahib pärani silmil sinisesse taeva.

Õhtul koju tulles on tal esimene mure Mikk üles otsida ja temale ta lubamist meele tuletada.

„Ei sa ka unusta,“ naerab Mikk ja ta ronib aidalakka, kus ta magamisase on, võtab roovilati vahelt sarve ja toob selle alla. Ja nüüd tuleb see suur silmapilk. Ta puhub esiteks tuut, tuut, tuut, nagu tahaks ta kõiki kuulama, tähelepanekule kutsuda, ja hakkab siis „Pidu lõpeb'ga.“ Sarv kostab kaugele.

„Hääl läheb, mis müriseb,“ rõõmustab poiss ja iga loo lõpul palub ta uuesti: „Puhu veel,“ kuni perenaine viimaks vahele tuleb ja ütleb:

„Onu väsib ju ära, eks sa näe, et see raske on.“

Need sõnad mõjuvad niihästi poisi kui ka Miku pääle jahendavalt. Veel katsub ta kord sarve suule tõsta, kuid laseb ta siis alla langeda ja läheb teda lõdval sammul aidalakka oma paigale viima. Pärast istub ta õues kivil või kusagil pakul ja näib, nagu oleks temast mingisugune joovastushoog üle käinud, millest ainult roidumus järele on jäänud. Varem kordusid sarnased silmapilgud tihedamini, aast' aastalt kaovad nad ja hääbuvad. Oli kord aeg, kus ta süda igakord kihvatas, kui mõni eit naljatades küsis: „Mikk, mis su Mari teeb? Kas ta elab veel?“ Aga eided surid, kes nõnda küsida teadsid, ja Mikk ise läheneb ikka enam sellele piirile, millest üle astudes enam ükski tagasi ei pööra. Ainult harusilmapilgel, kui karjapoiss teda onuks nimetab ja sarve puhuma meelitab, tuikab tal meele midagi kauget ja tumedat ning siis virguvad temas ilusamad mälestused.

Tema oli siis alles täies meheeas ja käis sirgelt. Sarve võis ta kas või ööd läbi puhuda ja kortel viina ei teinud tal keeltki pehmeks, ei võtnud juttu lahti. Vana Saueaugu Jaak pidas oma pulmi — ühel jaanipäeval; tema, Mikk, oli peiupoisiks ja Mari pruuttüdrukuks. Ka Mikk mõtles siis sagedasti pulmade pääle, aga Marile ei tihanud ta sellest sõnagi lausuda.

Aasta pärast tuli Marile keegi teine kosja ja Mari võttis kosjad vastu. Oli pühapäeva hommik; Mari pani ennast aidas riidesse, et kirikusse kuulama minna, kuidas teda esimest korda „kantslist maha visatakse.“ Ka Mikk läks sel ajal aita.

„Lähme täna kiriku, tule sa ka,“ ütles Mari.

„Tõsi jah, kuluks minna küll,“ vastas Mikk.

Riidesse pannes kõõrutas Mari enese ette:

„Sa ütlesid mull' mullu, jah mullu,
Et suvel pulmad teed...“

Kas ta ilusasti oli laulnud, seda Mikk enam ei mäleta, juba ammugi mitte; aga ta teab, et laul temale südamesse oli lõiganud, iseäranis kui Mari sõnadeni jõudis:

„Nüüd on ju suvi tulnud, jah tulnud,
Kus on su armastus?“

„Tõsi, selge tõsi,“ lausus Mikk siis iseeneses, „kus on armastus?“

Ja siis oli Mari aidanud tal rätikut kaela panna, teda oma nõelaga kinnitades, ja Mikul oli selle juures nii hää olnud. Teel olid nad vähe rääkinud. Aga Mikk teab, et Mari temalt kiriku lähedal oli küsinud, kas tal ka kahju on, et tema, Mari, mehele läheb.

„Tõsi jah, on küll kahju,“ oli Mikk vastanud.

Sellest oli Marile küll: ta jättis oma peigmehe maha ja jäi Miku pääle ootama. Ja siis oli Mari Miku kõrval istudes laulnud:

„Kuis võin ma sull' veel minna, jah minna,
Kui mul ju parem on.“

Sel suvel puhus Mikk rohkem ja ilusamini sarve, kui kunagi enne või pärast. Mari unistas pulmadest, ja Mikul oli imeline tundmus, kui ta tüdrukule järele kiitis:

„Tõsi! Tõsi jah!“

Aga aeg jooksis ruttu, jõulud jõudsid mööda, ometi polnud Marit Mikku pulmadele nähtavasti sammugi lähemale jõudnud. Küll oli Mikk sagedasti nende pääle mõelnud ja otsustavat sammu tahtnud astuda, aga ikka oli midagi vahele, teele põiki ette tulnud ja asi oli seks jäänud. Mari aasta sai maarjapäeval täis. Sellepärast ütles ta Mikule:

„Lihavõtteks teeme pulmad.“

„Tõsi jah, kuluks teha jah,“ vastas Mikk, ilma et ta midagi muud asjalikku juure oleks lisanud või midagi teinud.

Ja siis oli Mari nutnud ning Mikule nõnda öelnud:

„Ma tegin rumalasti, et oma peigmehe maha jätsin, ei sinust küll minu võtjat saa. Aasta olen ma oodanud, aga sina kordad ainult „tõsi, tõsi jah“, ja sedagi nagu suu soojaks.“

Ka Miku silmad olid sel korral märjaks läinud, aga ta ei olnud sõnagi suust saanud. Oo! sõnad ei ole sikusarv, millel sõrmilised pääl, pole muud kui puhu, liiguta sõrmi ja lugu tuleb.

Mari läks pärast seda Saueaugult ära — teise kihelkonda oma ema juure. Paari aasta pärast juhtus Mikk teda kiriku juures nägema: vanaks oli teine jäänud ja lonkama hakanud. Aga sel korralgi oli Mikk veel mõelnud: „Kui astuks talle õige juure ja ütleks: Mari, teeme pulmad! Tõsi, seda kuluks teha küll.“ Jumal ise teab, et Mikk nõnda oli mõelnud ja et tal sellega tõsi taga oli. Aga ometi tuli ta üksipäini Saueaugule tagasi, ilma et Mariga sõnagi oleks rääkinud, teda teretanudki. Ja kui perenaine pärast Mari haigusest oli jutustanud ning lõpuks tõendanud: „Vaata, Mikk, see on kõik sinu süü,“ siis oli Mikk talle nõus olles vastanud: „Tõsi jah, minu süü.“

Hulk aastaid on sellest ajast ära. Vana Saueaugu perenaine on juba surnud ja tema asemel on noor, kes Miku Mari ei tunne ega tea, ei tahagi teada. Mikk ise on hoopis küüru vajunud ja vaevalt seisab ta veel jalul, kui ta kepi najale ei toetu. Sarve pole ta juba enam mõnel aastal aidalakast maha toonud ega sellele häält sisse puhunud. On inimesi, kes ei teagi, missugune hääl Teo Miku sikusarvel on ja missuguseid lugusid selles kuue auguga sõrmilises peitub. Mullune karjapoiss leidis sarve aidalakast roovilati vahelt ja tõi ta kui imeasja maha. Siis katsusid kõik talle häält sisse puhuda, ka noor peremees ja perenaine, aga ükski ei saanud. Sarv toodi viimaks Miku enese kätte ja kõik jäid ootama. Mikk võttis oma mänguriista, vaatas teda, säädis sõrmed sõrmilistele, aga huulile ei tõstnud. Ja siis said kõik aru, et endised ajad on jäädavalt mööda.

„Ei ole enam mehi, kes sellele riistale hinge sisse paneks,“ lausus noor peremees.

„Tõsi jah, ei ole enam mehi,“ vastas Mikk vaikselt.

Armastus.

Kord elas kuningapoeg. Ta oli kuulus oma tarkuse poolest. Tervest maailmast tulid teised kuningapojad ja kuningatütred teda kuulama. Aga seesama tark kuningapoeg ei teadnud, mis on armastus. Ja see sündis, et ta kuningatütart nägi, keda ta tahtma hakkas. Ja ta astus tema juure ja ütles: „Tahad sa mulle naiseks tulla?“ Aga kuningatütar sai väga kurvaks ja vastas: „Kuidas peaksin sulle naiseks tulema, kui sa mulle sõnagi armastusest ei räägi?“ Ja kuningapoeg ütles: „Kõik tean ma, aga seda mitte, mis on armastus.“ „Siis mine ja õpi seda tundma,“ vastas kuningatütar. Ja kuningapoeg läks.

Kõigepäält tuli talle vastu kevad. Ta kandis veekruusi käes ja ta oli kui noor naine, kes oma lokid pärjaga ehtinud.

„Mis on armastus?“ küsis talt kuningapoeg. „Armastus on joovastus,“ vastas kevad raugel häälel, oma rammestunud liikmeid sirutades. Edasi astudes sai kuningapoeg suvega kokku. Kui ta sellelt armastuse järele küsis, kehitas see oma rasket koormat ja vastas: „Armastus on valu.“ Suve kannul sammus sügis. Aga tema ei lausunud kuningapojale sõnagi; ta puistas ainult kollaseid lehti vinguvasse tuule, ja silmis seisis tal lugeda: „Armastus on nukrus.“ Ja kui kuningapoeg jõudis lõpuks talve juure, mässis see enese valgesse rüüdi, ja angunud õhus helises kirikukellana: „Armastus on surm.“

Nüüd pööris tark kuningapoeg kuningatütre juure tagasi ja ütles talle säravail silmil: „Palju nägin ja kuulsin armastusest, aga kõik nad tõendavad üht ja sedasama: armastus on õnn ja elu. Tahad sa nüüd mulle naiseks tulla?“ Ja kuningatütrest sai kuningapoja naine.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükikoda, Pikk tän. 2.